

PRÁVNÍ STANOVISKO

**k zákonným možnostem ochrany dětí v pěstounské péči před
poškozujícím jednáním rodičů při realizaci osobního styku**

V Praze dne 22. 4. 2021

Zadavatel: **NATAMA, o.p.s.**
IČO: 266 52 757
se sídlem Blanická 2025/17, Vinohrady, 120 00 Praha 2
zapsaná v rejstříku obecně prospěšných společností vedeném Městským soudem v Praze, oddíl O, vložka 1292

Zpracovatel: **JUDr. Ondřej Bultas**
advokát zapsaný v seznamu ČAK pod č. 13114
se sídlem Sokolovská 81/55, 186 00 Praha 8 – Karlín

Věc: **právní stanovisko k zákonným možnostem ochrany dětí v pěstounské péči před poškozujícím jednáním rodičů při realizaci osobního styku**

Obsah:

- I. POPIS VÝCHOZÍ SITUACE**
- II. STYK S DÍTĚTEM**
- III. SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANA DĚTÍ**
- IV. DALŠÍ ZÁKONNÉ SOUVISLOSTI**
- V. ZÁVĚR**
- VI. LIMITACE PRÁVNÍ INFORMACE**

I. POPIS VÝCHOZÍ SITUACE

Tato právní informace se vypracovává za účelem posouzení zákonných možností ochrany dětí v pěstounské péči před poškozujícím jednáním biologických (resp. právních) rodičů při realizaci osobního styku.

Zpracovatel má k dispozici následující informace:

Zadavatel je obecně prospěšnou společností, která je mimo jiné pověřena výkonem sociálně-právní ochrany dětí (tedy je tzv. pověřenou osobou) ve smyslu zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „**ZSPOD**“), a to pro činnosti související s osvojením dětí a s pěstounskou péčí.

Dle sdělení zadavatele se v této oblasti v posledních letech vyvinul spor české legislativy a dobré praxe. Tento spor se týká zákonných možností ochrany dětí, které jsou svěřeny do pěstounské péče (i do péče ústavní), a při realizaci osobního styku těchto dětí s jejich biologickými rodiči dochází ze strany rodičů k jejich ohrožování a poškozování.

Tohoto závadného jednání se nejčastěji dopouští rodiče, kterým bylo dítě odebráno z péče právě proto, že jej týrali, zneužívali, opustili či jej jinak zanedbávali, což dítě značně traumatizovalo.

Rozhodnutím soudu však některým z těchto rodičů zůstala jejich rodičovská odpovědnost v oblasti udržování osobního styku s dítětem alespoň částečně zachována, a proto tito rodiče mají na osobní styk se svým dítětem v soudem stanoveném rozsahu právo.

Tomuto právu pak odpovídá povinnost pěstounů osobní styk s dítětem (i jiné formy kontaktu) rodičům umožnit.

Při samotné realizaci osobního styku s dítětem však tito rodiče své závadné jednání (týrání, zneužívání atd.) opakují, často jsou pod vlivem omamných a psychotropních látek, není možné se s nimi domluvit, své dítě vydírají, navádí jej proti jeho pěstounům, vystavují jej násilí a domácímu násilí, zapojují jej do páchaní trestné činnosti atd.

Orgány sociálně-právní ochrany dětí (dále jen „**OSPOD**“) a tzv. doprovázející organizace (dále jen „**DO**“) se v takových případech za účelem ochrany dítěte snaží těmto rodičům nastavovat hranice, styk rodičů a dětí kontrolovat či omezovat, případně se snaží zajistit u osobních setkání asistenci sociálních pracovníků apod.

Zadavatel má za to, že z vyjádření a doporučení Ministerstva práce a sociálních věcí a veřejného ochránce práv¹ vyplývá, že takové jednání OSPOD a DO nemá žádnou oporu v zákoně, a proto tak nelze činit. V extrémních případech může v této věci rozhodnout pouze soud.

Zadavatele v návaznosti na to zajímá, zda a jaké jsou v tomto kontextu legální možnosti ochrany dětí umístěných do pěstounské péče před dalším poškozujícím a traumatizujícím

¹ Doporučení zástupkyně veřejného ochránce práv ke kontaktům dítěte v pěstounské péči nejen s rodiči ze dne 18. 12. 2020, sp. zn. 6985/2020/VOP/PŠ, č. j. KVOP-51806/2020

jednáním rodičů, ke kterému dochází při realizaci soudem povoleného osobního styku s dítětem.

II. STYK S DÍTĚTEM

Rodinné vztahy, zejména pak ty mezi rodiči a jejich dětmi, jsou nenahraditelné a z pohledu vývoje osobnosti každého lidského jedince zcela zásadní.

Proto jsou rodina, rodinný život a rodičovství výslovně chráněny obecně závaznými právními předpisy všech úrovní – v kontextu ČR se jedná o úroveň práva mezinárodního, práva EU, ústavního pořádku ČR, „obyčejných“ zákonů a také právních předpisů podzákonné úrovně.

S ohledem na tuto zvlášť garantovanou ochranu je možné do rodinných poměrů zasahovat pouze velmi výjimečně – zpravidla rozhodnutím soudu, a to na základě zákona.

V České republice jsou vzájemné poměry rodičů a dětí v oblasti soukromého práva² upraveny především v zákoně č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „**občanský zákoník**“ nebo „**OZ**“).

Občanský zákoník zakotvuje zvláštní zákonnou ochranu rodiny, rodičovství a manželství jako jednu ze základních zásad, na kterých spočívá soukromé právo. (§ 3 odst. 2 písm. b) OZ)

Pokud jde o vzájemné poměry rodičů a dětí, obecně platí, že každý rodič má vůči svému dítěti tzv. rodičovskou odpovědnost, ledaže jí byl zbaven (§ 865 odst. 1 OZ).

Rodičovská odpovědnost zahrnuje povinnosti a práva rodičů, která spočívají v péči o dítě (tj. péče o zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj dítěte), v ochraně dítěte, v udržování osobního styku s dítětem, v zajišťování jeho výchovy a vzdělání, v určení místa jeho bydliště, v jeho zastupování a spravování jeho jmění. Rodičovská odpovědnost vzniká narozením dítěte a zaniká, jakmile dítě nabude plné svéprávnosti. Trvání a rozsah rodičovské odpovědnosti může změnit jen soud. (§ 858 OZ)

Povinnost a právo rodičů udržovat se svým dítětem osobní styk je tedy součástí rodičovské odpovědnosti, jejíž rozsah a trvání může změnit jen soud. Zakázat, omezit či jinak modifikovat osobní styk rodiče s dítětem proto může také výhradně soud, a to za předpokladu, že to je v zájmu dítěte nutné (§ 891 odst. 2 OZ).

Právo stýkat se s dítětem mají kromě rodičů také osoby s dítětem příbuzné, ať blíže či vzdáleně, jakož i osoby dítěti společensky blízké, pokud k nim dítě má citový vztah, který není jen přechodný, a pokud je zřejmé, že by nedostatek styku s těmito osobami pro dítě znamenal újmu. Také dítě má právo se s těmito osobami stýkat, pokud tyto osoby se stykem souhlasí. (§ 927 OZ)

² Soukromé právo je tvořeno souhrnem ustanovení právního řádu upravujících vzájemná práva a povinnosti osob. Uplatňování práva soukromého je nezávislé na uplatňování práva veřejného. (§ 1 odst. 1 OZ)

Pokud je dítě svěřeno do pěstounské péče, rodiče vůči němu mají povinnosti a práva vyplývající z rodičovské odpovědnosti, s výjimkou těch práv a povinností, které zákon stanoví pěstounovi, ledaže soud z důvodů hodných zvláštního zřetele rozhodne jinak. Rodiče mají právo se s dítětem osobně a pravidelně stýkat i právo na informace o dítěti, ledaže soud z důvodů hodných zvláštního zřetele rozhodne jinak. (§ 960 OZ)

Pěstoun má potom povinnost udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s jeho rodiči, dalšími příbuznými a osobami dítěti blízkými. Má povinnost umožnit styk rodičů s dítětem v pěstounské péči, ledaže soud stanoví jinak. (§ 967 OZ)

Skutečně tedy platí, že o základních parametrech rodičovské odpovědnosti a styku rodičů s dítětem může závazně rozhodovat pouze soud, přičemž ostatní osoby se musí jeho pravomocným rozhodnutím řídit. Svévolné nerespektování takového soudního rozhodnutí není přípustné.

Pokud však při realizaci osobního styku dochází ze strany rodičů k ohrožování či poškozování práv a právem chráněných zájmů dítěte, je třeba na to přiměřeným způsobem reagovat.

Jak již bylo uvedeno výše, jakékoliv změny rodičovské odpovědnosti, včetně autoritativního určení rozsahu a podoby styku rodičů s dítětem, smí činit výhradně soud.

Pokud realizace styku v souladu s pravomocným a vykonatelným soudním rozhodnutím dítě ohrožuje či poškozuje, jistě to není v jeho nejlepším zájmu a je třeba tento stav co nejrychleji změnit.

Vždy je vhodné, aby některá ze zúčastněných osob bezodkladně informovala soud svým podnětem nebo k soudu podala odpovídající návrh, je-li k tomu oprávněna. Jedině soud má totiž pravomoc rozhodnout o tom, že se rodiči styk s dítětem zcela zakazuje, nebo že se zásadním způsobem omezuje, povoluje pouze v určité formě atd.

„Ne všichni rodiče dětí svěřených do pěstounské péče mají zájem o styk s dítětem. Pokud mezi dítětem a přirozenou rodinou rodinná vazba neexistuje a udržování sounáležitosti dítěte s jeho přirozenou rodinou není možné, ba dokonce by bylo v rozporu se zájmy dítěte, soud může rozhodnout, že styk rodiče s dítětem se omezuje, popřípadě zakazuje (viz komentář k § 891).

Toto řízení lze zahájit i bez návrhu, nicméně je možno je zahájit i na návrh pěstouna. Bez tohoto soudního rozhodnutí je třeba mít za to, že pěstoun je povinen umožnit styk rodiče s dítětem, i když to výslovně v soudním rozhodnutí není stanoveno.“³

K bezprostřední ochraně dítěte lze využít tzv. **předběžná opatření**, jejichž smyslem je rychlý a účinný zásah, kterým se poměry upraví alespoň dočasně a zabrání se jím té nejhorší újmě. V těchto věcech mají soudy povinnost rozhodovat ve velmi krátkých lhůtách.

³ WESTPHALOVÁ, Lenka. § 967 [Styk rodičů s dítětem v pěstounské péči]. In: HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka, WESTPHALOVÁ, Lenka, HULMÁK, Milan, KORNEL, Martin, KOŽIAK, Jaromír, KYSELOVSKÁ, Tereza, PSUTKA, Jindřich, SEDLÁK, Petr, ŠOHAJDOVÁ, Lucia. Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). 2. vydání. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2020, s. 1155.

Zmínit lze např. ust. § 924 OZ, dle kterého platí, že pokud se dítě ocitne ve stavu nedostatku řádné péče bez ohledu na to, zda tu je či není osoba, která má právo o ně pečovat, anebo je-li život dítěte, jeho normální vývoj nebo jeho jiný důležitý zájem vážně ohrožen nebo byl-li narušen, soud upraví předběžně poměry dítěte na nezbytně nutnou dobu; rozhodnutí soudu nepřekáží, pokud dítě není řádně zastoupeno.

Dále lze zmínit ust. § 452 zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů, dle kterého platí, že pokud se nezletilé dítě ocitlo ve stavu nedostatku řádné péče bez ohledu na to, zda tu je či není osoba, která má právo o dítě pečovat, nebo je-li život dítěte, jeho normální vývoj nebo jiný důležitý zájem vážně ohrožen nebo byl-li narušen, soud předběžným opatřením upraví poměry dítěte na nezbytně nutnou dobu tak, že nařídí, aby dítě bylo umístěno ve vhodném prostředí, které v usnesení označí.

Vhodným prostředím se rozumí výchovné prostředí u osoby nebo zařízení způsobilého zajistit nezletilému řádnou péči s ohledem na jeho fyzický a duševní stav, jakož i rozumovou vyspělost a umožnit realizaci případných jiných opatření stanovených předběžným opatřením. Předběžným opatřením podle předchozího odstavce lze svěřit dítě i do pěstounské péče na přechodnou dobu, po kterou rodič nemůže dítě ze závažných důvodů vychovávat, nebo po jejímž uplynutí lze dítě svěřit do péče před osvojením, dát souhlas rodiče s osvojením či rozhodnout o tom, že není třeba souhlasu rodiče k osvojení.

Podle ust. § 16 ZSPOD má obecní úřad obce s rozšířenou působností v uvedených případech povinnost, resp. možnost, podat soudu návrh na vydání těchto předběžných opatření.

Další druhy předběžných opatření, která by v tomto kontextu mohla být aplikovatelná (v případě, že dítě je poškozeným ve smyslu trestního práva), upravuje pro případ vedení trestního řízení zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů, a to v ust. § 88b až § 88o tohoto zákona.

Do okamžiku, než soud úpravu styku pravomocně změní, by mělo být postupováno dle nejlepšího zájmu dítěte tak, aby byl realizovaný styk s rodičem pro dítě bezpečný.

Nejlepší zájem dítěte by měl stát nad všemi ostatními zájmy.

„Uvedená zásada [nejlepšího zájmu dítěte] plní funkci vyvažování (poměřování) v kolizích mezi konkrétními lidskými právy, zprostředkovává řešení konfliktů mezi takovými subjektivními právy, a to přirozeně včetně práv dítěte. (...)

„Nejlepší zájem dítěte může být v konfliktu s oprávněnými zájmy ostatních osob (dalších dětí, rodičů atd.) Nejlepší zájem dítěte je tedy možno, ba dokonce nutno, vyvažovat s ostatními oprávněnými zájmy. Z jeho označení jako ‚přední hledisko‘ však vyplývá, že nejlepší zájem dítěte má při vyvažování vysokou prioritu. Jinými slovy, v případném vyvažování má nejlepší

zájem dítěte vyšší váhu než ostatní oprávněné zájmy, které je však nutno též vzít v potaz. (ÚS I. ÚS 3216/13).⁴

Při aplikaci soukromého práva (tj. i občanského zákoníku) je třeba mít stále na paměti jeho základní zásady – např. že soukromé právo chrání důstojnost a svobodu člověka i jeho přirozené právo brát se o vlastní štěstí a štěstí jeho rodiny nebo lidí jemu blízkých takovým způsobem, jenž nepůsobí bezdůvodně újmu druhým. (§ 3 odst. 1 OZ)

Každé ustanovení soukromého práva pak lze vykládat jenom ve shodě s Listinou základních práv a svobod a ústavním pořádkem vůbec, se zásadami, na nichž občanský zákoník spočívá, jakož i s trvalým zřetelem k hodnotám, které se tím chrání. Rozejde-li se výklad jednotlivého ustanovení pouze podle jeho slov s tímto příkazem, musí mu ustoupit. (§ 2 odst. 1 OZ)

Výklad a použití právního předpisu nesmí být v rozporu s dobrými mravy a nesmí vést ke krutosti nebo bezohlednosti urážející obyčejné lidské cítění. (§ 2 odst. 3 OZ)

V ust. § 3 odst. 2 OZ pak jsou výčtem vyjmenovány další zásady, na kterých soukromé právo (zejména) spočívá. Přitom na prvním místě je zde uvedena zásada, že každý má právo na ochranu svého života a zdraví, jakož i svobody, cti, důstojnosti a soukromí. Až poté následuje zakotvení zvláštní ochrany rodiny, rodičovství a manželství.

Základní lidská práva a svobody se často dostávají do vzájemného konfliktu a je třeba řešit, v jakém poměru k sobě vzájemně stojí a které z nich má v daném případě dostat přednost.

Z uspořádání ust. § 3 odst. 2 OZ lze dovozovat, že zákonodárce na první místo postavil právo na ochranu života, zdraví, svobody, cti, důstojnosti a soukromí právě proto, že tím chtěl zdůraznit nadřazenost těchto hodnot nad ostatními.

Újma, kterou může dítě při závadném styku s rodiči utrpět, jej může poznamenat na celý život a může nenapravitelně narušit jeho vazby a důvěru k rodičům (pokud zde tedy ještě jsou).

Cílem svěření dítěte do pěstounské péče je přitom přesný opak – postupná sanace přirozené rodiny dítěte a jeho následný návrat do ní.

V rámci soudem stanoveného styku však mají značné zákonné kompetence zejména OSPOD, které pracují jak s pěstouny, tak i s biologickou rodinou dítěte. OSPOD jsou povinny vypracovat a následně aktualizovat individuální plán ochrany dítěte, mohou pořádat případové konference, ukládat různá opatření a pokuty, jsou oprávněny podávat podněty a návrhy soudům atd. Některé z těchto kompetencí pak mají i tzv. pověřené osoby, vždy však pouze v rámci svého pověření.

„Při zajišťování kontaktů je důležitá spolupráce s OSPOD nebo pověřenou osobou, se kterou má pěstoun uzavřenu dohodu o výkonu pěstounské péče (tzv. doprovázející organizace).

⁴ ROGALEWICZOVÁ, Romana. § 5 [Hlediska výkonu sociálně-právní ochrany]. In: ROGALEWICZOVÁ, Romana, CILEČKOVÁ, Kateřina, KAPITÁN, Zdeněk, DOLEŽAL, Martin. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. 1. vydání. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2018, s. 34.

Při narušení vazeb např. v důsledku nedostatečné péče o dítě je vhodné pracovat na jejich sanaci a znovuobnovení, je-li předpoklad, že rodič je motivován k převzetí své rodičovské role a péče o dítě, je-li zřejmá citová vazba mezi rodičem a dítětem. Zde je třeba postupovat velmi citlivě, aby kontakt dítěte s rodičem byl pro dítě bezpečný a vzájemná vazba se postupně vytvářela či obnovovala. U výrazně narušené vazby je třeba uvážit, co je v nejlepším zájmu dítěte z hlediska priorit a jeho bezpečí. Ke vzájemnému kontaktu by mělo dojít v době, kdy na něj budou obě strany dostatečně připraveny. U zvláště závažných případů může dojít i k zásahu do práva styku (omezení či zákaz) a kontakt neprobíhá. Je však možné pracovat na kontaktu dítěte s širší „bezpečnou“ rodinou, aby bylo zachováno jeho sociální a individuální zařazení v konkrétní rodině.“⁵

III. SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANA DĚTÍ

Za účelem ochrany dětí, jejichž práva a oprávněné zájmy jsou ohrožovány či porušovány, existuje tzv. sociálně-právní ochrana dětí, kterou vykonávají jednak OSPOD a jednak i další subjekty.

Sociálně-právní ochranou dětí se dle ust. § 1 odst. 1 ZSPOD rozumí zejména:

- a) ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu,
- b) ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění,
- c) působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny,
- d) zabezpečení náhradního rodinného prostředí pro dítě, které nemůže být trvale nebo dočasně vychováváno ve vlastní rodině.

Předním hlediskem sociálně-právní ochrany dětí je (nejlepší) zájem a blaho dítěte, a až následně také ochrana rodičovství a rodiny a vzájemné právo rodičů a dětí na rodičovskou výchovu a péči.⁶ (§ 5 ZSPOD)

⁵ WESTPHALOVÁ, Lenka. § 967 [Styk rodičů s dítětem v pěstounské péči]. In: HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka, WESTPHALOVÁ, Lenka, HULMÁK, Milan, KORNEL, Martin, KOŽIAK, Jaromír, KYSELOVSKÁ, Tereza, PSUTKA, Jindřich, SEDLÁK, Petr, ŠOHAJDOVÁ, Lucia. Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). 2. vydání. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2020, s. 1155.

⁶ To vyplývá i z článku 3 odst. 1 sdělení č. 104/1991 Sb., o sjednání Úmluvy o právech dítěte (dále jen „**Úmluva o právech dítěte**“) – nejlepší zájem dítěte je předním hlediskem při jakékoliv činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými či soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány.

Úmluva o právech dítěte je ve smyslu čl. 10 ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „**Ústava**“), jakožto vyhlášená mezinárodní smlouva, k jejíž ratifikaci dal souhlas Parlament a kterou je Česká republika vázána, součástí právního řádu ČR.

Dle čl. 10 Ústavy pak platí, že pokud taková mezinárodní smlouva stanoví něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva. S ohledem na to je v České republice Úmluva o právech dítěte aplikovatelná přímo a v případě rozporu se zákonem má její znění přednost.

Shodný režim se uplatní i v případě úmluvy č. 91/2005 Sb. m. s., sdělení Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o styku s dětmi (dále jen „**Úmluva o styku s dětmi**“).

Sociálně-právní ochrana dětí ve smyslu ZSPOD je zaměřena mimo jiné na ty děti, jejichž rodiče zemřeli, neplní své povinnosti plynoucí z rodičovské odpovědnosti, nebo nevykonávají či zneužívají práva plynoucí z rodičovské odpovědnosti, a dále i na děti, na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, svobodu, jejich lidskou důstojnost, mravní vývoj nebo jmění, nebo je podezření ze spáchání takového činu, resp. které jsou ohrožovány násilím mezi rodiči nebo jinými osobami odpovědnými za výchovu dítěte, případně násilím mezi dalšími fyzickými osobami, to vše za předpokladu, že tyto skutečnosti trvají po takovou dobu nebo jsou takové intenzity, že nepříznivě ovlivňují vývoj dětí nebo jsou anebo mohou být příčinou nepříznivého vývoje dětí. (§ 6 písm. a), e), g) ZSPOD)

V závažném jednání rodičů, jak jej popisuje zadavatel, lze jednoznačně spatřovat důvody, pro které se na jejich děti má sociálně-právní ochrana zaměřovat.

Zejména OSPOD pak mají být tím, kdo v rámci „mantinelů“ určených rozhodnutím soudu dále pracuje s dítětem, jeho rodinou a dalšími zapojenými osobami (např. s pěstouny⁷).

V případě, že nastane situace, která ohrožuje řádnou výchovu a příznivý vývoj dítěte, kterou rodiče či jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte nemohou nebo nejsou schopni sami řešit, je nezbytné přijmout na ochranu dítěte a k poskytnutí pomoci rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu potřebné opatření sociálně-právní ochrany. (§ 9a odst. 1 ZSPOD)

Taková opatření na sebe musí vzájemně navazovat a vzájemně se ovlivňovat. Při výkonu a realizaci opatření mají přednost ta, která zabezpečí řádnou výchovu a příznivý vývoj dítěte v jeho rodinném prostředí a není-li to možné v náhradním rodinném prostředí; při tom se postupuje s využitím metod sociální práce a postupů odpovídajících současným vědeckým poznatkům. (§ 9a odst. 2 ZSPOD)

Mezi opatření sociálně-právní ochrany dětí upravená v ZSPOD patří mimo jiné preventivní a poradenská činnost (včetně výchovných opatření) a opatření na ochranu dětí.

Pěstoun má právo při výkonu svých práv a povinností požádat o pomoc orgánů sociálně-právní ochrany dětí, státní orgány, kterým dle zvláštních právních předpisů přísluší též ochrana práv a oprávněných zájmů dítěte (např. Policie ČR, soudy atd.), popřípadě osoby pověřené. Tyto orgány v rozsahu své působnosti a pověřené osoby v rozsahu svého pověření jsou tuto pomoc povinny poskytnout. (§ 9 ZSPOD)

Z komentáře k ust. § 9 ZSPOD vyplývá, že „(...) pomoc rodičům a jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte mají povinnost poskytovat na prvním místě orgány sociálně-právní ochrany dětí (§ 4 odst. 1). (...)“

Rodiče a jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte se mohou na subjekty jmenované zákonem obrátit s žádostí o pomoc prakticky v jakékoliv situaci, která souvisí s výkonem jejich práv a povinností, pokud tato situace ovlivňuje nebo může ovlivnit i život dítěte. (...)

⁷ Ve smyslu ust. §4a písm. a) ZSPOD se jinou osobou odpovědnou za výchovu dítěte rozumí i pěstoun.

Primárním hlediskem při poskytování pomoci je pro všechny subjekty poskytující pomoc rodičům a jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte zájem dítěte (§ 5). Vždy by měla být poskytnuta taková pomoc, která se bude jevit jako pro dítě nejvhodnější a nejvýhodnější, a to i v případech, kdy se řešená situace dítěte dotýká nebo by se mohla dotýkat pouze nepřímo. Vždy by mělo být při využití poskytnuté pomoci dosaženo takového výsledku, který bude mít nejpozitivnější přínos pro dítě.“⁸

V rámci své činnosti jsou OSPOD oprávněny (resp. někdy i povinny) podávat k soudu v záležitostech ohrožených dětí návrhy a podněty.

„Celá koncepce sociálně-právní ochrany dětí a sociální práce s rodinou je postavena na zásadě, že primárně je k řešení vyhrocené rodinné situace povolán právě orgán sociálně-právní ochrany dětí a teprve následně k přijetí důraznějších opatření ve výchově dítěte je povolán soud; hovoříme také o subsidiaritě soudního zásahu. (...)

Primárním prostředkem k dosažení obnovení narušených funkcí rodiny je preventivní a poradenská činnost orgánu sociálně-právní ochrany dětí. V případě, kdy to nepostačuje, může další činnost orgánu sociálně-právní ochrany dětí mít vyústění v ukládání výchovných opatření či podáním k soudu. V nejkrajnějším případě může vyvrcholit až odebráním dítěte z rodiny na základě rozhodnutí soudu. (...) Jako velmi účinné prostředky k řešení situace dítěte a jeho rodiny se v praxi ukazují individuální plán ochrany dítěte [§ 10 odst. 3 písm. d) ZSPO], případová konference [§ 10 odst. 3 písm. e) ZSPO], popřípadě tzv. rodinná konference.“⁹

OSPOD (konkrétně obecní úřad obce s rozšířenou působností) je dle ust. § 10 odst. 3 ZSPOD povinen:

- **pravidelně vyhodnocovat situaci dítěte a jeho rodiny**, zejména z hlediska posouzení, zda se jedná o dítě uvedené v ust. § 6 ZSPOD, podle druhu a rozsahu opatření nezbytných k ochraně dítěte, a **poskytovat pomoc** rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte;
- na základě vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny **zpracovat individuální plán ochrany**, který vymezuje příčiny ohrožení dítěte, stanoví opatření k zajištění ochrany dítěte, k poskytnutí pomoci rodině ohroženého dítěte a k posílení funkcí rodiny a stanovit časový plán provádění těchto opatření, a to ve spolupráci s rodiči nebo jinou osobou odpovědnou za výchovu dítěte, dítětem a odborníky, kteří se podílejí na řešení problému dítěte a jeho rodiny;

⁸ ROGALEWICZOVÁ, Romana. § 9 [Poskytnutí pomoci rodičům a jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte]. In: ROGALEWICZOVÁ, Romana, CILEČKOVÁ, Kateřina, KAPITÁN, Zdeněk, DOLEŽAL, Martin. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. 1. vydání. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2018, s. 58.

⁹ WESTPHALOVÁ, Lenka. § 925 [Výchovná opatření]. In: HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka, WESTPHALOVÁ, Lenka, HULMÁK, Milan, KORNEL, Martin, KOŽIAK, Jaromír, KYSELOVSKÁ, Tereza, PSUTKA, Jindřich, SEDLÁK, Petr, ŠOHAJDOVÁ, Lucia. Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). 2. vydání. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2020, s. 1054.

- **pořádat případové konference** pro řešení konkrétních situací ohrožených dětí a jejich rodin, a to ve spolupráci s rodiči a jinou osobou odpovědnou za výchovu dítěte a dalšími zákonem vyjmenovanými osobami.

Pěstoun má povinnost udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s osobami dítěti blízkými, zejména s rodiči, a umožnit styk rodičů s dítětem v pěstounské péči v souladu s individuálním plánem ochrany dítěte (to vše, pokud soud rozhodnutím nestanoví jinak). Při plnění této povinnosti má pěstoun právo na pomoc, včetně pomoci při zajištění místa pro uskutečňování styku oprávněných osob s dítětem a při zajištění asistence při tomto styku. (§ 47a odst. 2 písm. e), h) ZSPOD)

„Pěstouni jsou povinni podporovat dítě v udržování vazeb na jeho rodinu a přiměřeně je připravovat na návrat do přirozeného rodinného prostředí, dá-li se očekávat, že k němu dojde. Povinnost umožnit styk je výslovně stanovena pouze pro rodiče, v konkrétních případech však může být v nejlepším zájmu dítěte, aby mělo kontakt i s jinými příbuznými. (...)

V případě rodičů se předpokládá především osobní styk s dítětem, záleží ovšem na konkrétní situaci a jejím vyhodnocení v individuálním plánu ochrany dítěte. Není vyloučena realizace styku v písemné, telefonické a elektronické formě.

Osobní styk rodičů s dítětem může v ideálním případě spolupráce probíhat v domácnosti pěstouna nebo v domácnosti rodičů. Obvykle probíhá na neutrálním místě a jeho zajištění a financování je povinností subjektu, s nímž má pěstoun uzavřenu dohodu o výkonu pěstounské péče, stejný subjekt zajišťuje případně asistenci styku. Tento tzv. asistovaný kontakt je obvykle emočně náročný zejména pro dítě, ale také pro pěstouny a rodiče, často k němu dochází po značné časové prodlevě, kdy dítě nebylo s rodiči ve styku. K tématu asistovaného kontaktu existuje několik metodik vytvořených organizacemi, které se problematikou dlouhodobě zabývají.

*Faktická podoba povinnosti pěstouna udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s osobami dítěti blízkými, zejména s rodiči, a umožnit styk rodičů s dítětem v pěstounské péči je konkretizována v individuálním plánu ochrany dítěte; v praxi jde o otázku poměrně kontroverzní.*¹⁰

Z výše uvedeného vyplývá, že velký význam při realizaci osobního styku rodičů s dítětem má **individuální plán ochrany dítěte**, který má povinnost zpracovat a následně pravidelně aktualizovat právě OSPOD (konkrétně obecní úřad obce s rozšířenou působností).

¹⁰ CILEČKOVÁ, Kateřina. § 47a [Práva a povinnosti osoby pečující a osoby v evidenci]. In: ROGALEWICZOVÁ, Romana, CILEČKOVÁ, Kateřina, KAPITÁN, Zdeněk, DOLEŽAL, Martin. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. 1. vydání. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2018, s. 461.

IV. DALŠÍ ZÁKONNÉ SOUVISLOSTI

Na pěstouny svěřením dítěte do jejich péče přechází část rodičovské odpovědnosti – pěstoun je proto povinen a oprávněn o dítě osobně pečovat a při výchově dítěte přiměřeně vykonává povinnosti a práva rodičů. (§ 966 odst. 1, 2 OZ)

„Účelem pěstounské péče je zajištění náhradního rodinného prostředí. Z tohoto důvodu má pěstoun zejména právo mít dítě u sebe a zajistit jeho každodenní péči a ochranu. Osobní péči se rozumí péče, jakou věnují rodiče svým dětem.“¹¹

Pěstoun je tedy povinen zajišťovat ochranu dítěte. Lze se proto důvodně domnívat, že v případě ohrožení života či zdraví dítěte ze strany jeho vlastních rodičů je pěstoun povinen dítě chránit i před nimi.

Tento závěr podporují i následující zákonná ustanovení.

Jako první lze jmenovat tzv. **obecnou prevenční povinnost**, kterou má každý a upravuje ji občanský zákoník.

Tato povinnost spočívá v tom, že vyžadují-li to okolnosti případu nebo zvyklosti soukromého života, je každý povinen počínat si při svém konání tak, aby nedošlo k nedůvodné újmě na svobodě, životě, zdraví nebo na vlastnictví jiného. (§ 2900 OZ)

Za stejných podmínek má povinnost zakročit na ochranu jiného každý, kdo vytvořil nebezpečnou situaci nebo kdo nad ní má kontrolu, anebo odůvodňuje-li to povaha poměru mezi osobami. Stejnou povinnost má také ten, kdo může podle svých možností a schopností snadno odvrátit újmu, o níž ví nebo musí vědět, že hrozící závažností zjevně převyšuje, co je třeba k zákroku vynaložit. (§ 2901 OZ)

Pokud jde o situace, kdy je určitým jednáním jedné osoby způsobena újma jiné osobě (např. jednáním pěstouna je způsobena újma rodiči dítěte), občanský zákoník zakotvuje několik „liberačních“ důvodů, které vedou ke zproštění povinnosti nahradit způsobenou újmu. V daném kontextu lze uvést institut nutné obrany a institut krajní nouze.

Nutnou obranou se rozumí situace, kdy ten, kdo odvrací od sebe nebo od jiného bezprostředně hrozící nebo trvající protiprávní útok a způsobí přitom útočníkovi újmu, není povinen k její náhradě. To však neplatí, je-li zjevné, že napadenému hrozí vzhledem k jeho poměrům újma jen nepatrná nebo obrana je zcela zjevně nepřiměřená, zejména vzhledem k závažnosti újmy útočníka způsobené odvracením útoku. (§ 2905 OZ)

Krajní obranou se pak rozumí situace, kdy ten, kdo odvrací od sebe nebo od jiného přímo hrozící nebezpečí újmy, není povinen k náhradě újmy tím způsobené, nebylo-li za daných

¹¹ WESTPHALOVÁ, Lenka. § 966 [Povinnosti a práva pěstouna]. In: HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka, WESTPHALOVÁ, Lenka, HULMÁK, Milan, KORNEL, Martin, KOŽIAK, Jaromír, KYSELOVSKÁ, Tereza, PSUTKA, Jindřich, SEDLÁK, Petr, ŠOHAJDOVÁ, Lucia. Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). 2. vydání. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2020, s. 1151.

okolností možné odvrátit nebezpečí jinak nebo nezpůsobí-li následek zjevně stejně závažný nebo ještě závažnější než újma, která hrozila, ledaže by majetek i bez jednání v nouzi podlehl zkáze. To neplatí, vyvolal-li nebezpečí vlastní vinou sám jednající. (§ 2906 OZ)

Nutnou obranu a krajní nouzi, jakožto okolnosti vylučující protiprávnost, pak velmi podobným způsobem upravuje i zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „TZ“), konkrétně v ust. § 28 a § 29 TZ.

Totožné instituty dále existují i v rámci práva přestupkového – viz ust. § 24 a § 25 zákona č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich, ve znění pozdějších předpisů.

Dále lze uvažovat nad tím, že jednání pěstouna, který by svěřené dítě předal ke styku s rodiči, přestože by věděl, že mu z jejich strany hrozí újma na zdraví apod., by pro něj za určitých okolností mohlo mít až trestněprávní následky.

Dle ust. § 195 TZ je trestným činem úmyslné opuštění dítěte nebo svěřené osoby, jehož základní skutková podstata spočívá v následujícím protiprávním jednání:

„Kdo opustí dítě nebo jinou osobu, o kterou má povinnost pečovat a která si sama nemůže opatřit pomoc, a vystaví ji tím nebezpečí smrti nebo ublížení na zdraví, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta.“

Dále by se pěstoun ve smyslu ust. § 367 TZ mohl dopustit trestného činu nepřekážení trestného činu, který spáchá ten, „[k]do se hodnověrným způsobem dozví, že jiný připravuje nebo páchá trestný čin vraždy (§ 140), zabití (§ 141), těžkého ublížení na zdraví (§ 145), mučení a jiného nelidského a krutého zacházení (§ 149), (...) obchodování s lidmi (§ 168), zbavení osobní svobody (§ 170), zavlčení podle § 172 odst. 2 a 3, loupeže (§ 173), braní rukojmí (§ 174), vydírání podle § 175 odst. 3 a 4, neoprávněného nakládání s osobními údaji podle § 180 odst. 4, znásilnění (§ 185), pohlavního zneužití (§ 187), zneužití dítěte k výrobě pornografie (§ 193), týrání svěřené osoby (§ 198), (...), a spáchání nebo dokončení takového trestného činu nepřekazí, bude potrestán odnětím svobody až na tři léta; stanoví-li tento zákon na některý z těchto trestných činů trest mírnější, bude potrestán oním trestem mírnějším.“

Sankcionována může být například i pověřená osoba, které hrozí finanční sankce ve výši až 50.000,- Kč pokud se dopustí přestupku tím, že v rozsahu svého pověření neposkytne dítěti pomoc při ochraně jeho života a práv. (§ 59f odst. 1 písm. l), odst. 2 ZSPOD)

V. ZÁVĚR

Jakákoliv změna rodičovské odpovědnosti je možná pouze rozhodnutím soudu, a to na základě zákonem stanovených důvodů. Proto lze výhradně tímto způsobem rozhodovat také o osobním styku rodičů s dítětem, když udržování osobního styku s dítětem je součástí rodičovské odpovědnosti.

Pokud při realizaci osobního styku rodičů s dítětem dochází k ohrožování nebo k poškozování (zájmů a práv) dítěte, je třeba se obrátit na soud, aby rozsah osobního styku (resp. rodičovské odpovědnosti) změnil, a to v nejlepším zájmu dítěte.

Na soudy se s návrhy a podněty ve věcech rodičovské odpovědnosti mohou obracet různé osoby – OSPOD, pěstouni, rodiče i samotné děti. Za určitých okolností tak některé subjekty dokonce musí učinit, a to neprodleně (např. OSPOD).

Soudům lze dále navrhopvat, aby do doby rozhodnutí ve věci samé upravily poměry dítěte alespoň dočasně. K tomuto účelu slouží institut tzv. předběžných opatření.

Lze však uzavřít, že v případě styku rodiče s dítětem je dán poměrně velký prostor pro OSPOD, aby na aktuální vývoj situace pružně reagoval. Za tímto účelem je mu svěřeno velké množství zákonných nástrojů.

Dále se lze domnívat, že pěstouni (i další osoby) mají v případě ohrožování či poškozování dítěte ze strany rodičů při realizaci osobního styku povinnost jej před takovou újmou chránit a v případě bezprostředně hrozícího či trvajícího útoku či přímo hrozící újmy mohou zasáhnout, aniž by následně byli povinni nahrazovat způsobenou újmu/jednali protiprávně.

Se závěry obsaženými v *Doporučení zástupkyně veřejného ochránce práv ke kontaktům dítěte v pěstounské péči nejen s rodiči* ze dne 18. 12. 2020, sp. zn. 6985/2020/VOP/PŠ, č. j. KVOP-51806/2020, se lze v podstatě ztotožnit, když dle názoru zpracovatele s velkou pravděpodobností uvažují pouze situace, kdy při osobním styku dítěte s vlastními rodiči k žádnému ohrožování či poškozování dítěte ze strany rodičů nedochází.

VI. LIMITACE PRÁVNÍ INFORMACE

Upozorňujeme na skutečnost, že otázka posouzení dané problematiky je do značné míry subjektivním právním názorem zpracovatele a může být tedy jiným subjektem posuzována na základě stejných informací a právních předpisů odlišně.

Zpracovatel nicméně prohlašuje, že toto právní stanovisko bylo vyhotoveno s odbornou péčí advokáta a se znalostí příslušných právních předpisů.

JUDr. Ondřej Bultas, advokát